

Dr. VITZ KAREL, egyetemi tanár /Prága/

I.

A CsSzSzK Mt-e az üzemeknek üzemi balesetek és foglalkozási megbetegedéseknél keletkező károsodással kapcsolatos felelősségét, mint az üzem anyagi felelősségének különleges módját, a dolgozónak itélt kár megítélésénél, a kártérítésről szóló fejezetbe, és az üzemek anyagi felelősségéről szóló szakasz keretébe sorolta. Az üzemek anyagi felelősségéről szóló szakasznak a károsodás megtérítéséről szóló részét dolgozták ki a legaprólékosabban. Itt a törvényhozó a korábbi szabályozásokkal kapcsolatos tapasztalatokra tudott támaszkodni. Ez az üzemek kártérítési kötelezettségéről szóló 58/1956.sz. rendelkezés volt, amely üzemi baleseteknél a kártérítést, a gyógykezelés költségeinek megtérítését, valamint a társadalombiztosítást és járadékellátást szabályozta, továbbá a 150/1961.sz. tc., amely üzemi balesetek és foglalkozási megbetegedések esetében nyújtandó kiegészítő juttatásokat rendezte.

A Mt. az üzemeknek üzemi baleseteknél és foglalkozási megbetegedéseknél keletkező károkért való felelősségét 11 paragrafusban szabályozza, amelyek a következők: a felelősség alanya; a felelősség előfeltételei és az üzemeknek a felelősség alól való mentesítésének esetei; a kártérítés módja és mennyisége és az üzemek kárigénye a kárt okozó harmadik személlyel szemben. Ily módon csaknem valamennyi kérdés megoldást nyert közvetlenül a jogszabályban, amelyek az üzemeknek, megadott körülmények között keletkezett károkkal kapcsolatos felelősségéről szólnak. A jogszabály a jogbiztonságot szolgálja és a munka- és egészségvédelem biztosítása érdekében nevelő hatást fejt ki az üzemek vezetőségére és kollaktíváira. Olyan kérdések, amelyek megoldására hosszabb ideig kell várni, amíg a jogszolgáltatás döntését megadja, igen ritkák. Ezenkívül a bíróságok jogszolgáltatásának nincsen olyan széles hatásköre, mint a törvényes rendelkezéseknek.

II.

A CsSzsZK Mt-e az üzemeknek az üzemi balesetek és foglalkozási megbetegedések által keletkezett károkkal szembeni felelőssége mellett az üzemek olyan károkkal szembeni felelősségét is szabályozza, amely a dolgozót munkája teljesítése közben, vagy ezzel közvetlenül összefüggésben álló kötelezettségteljesítése közben éri. Ez bizonyos általános felelőssége az üzemnek a dolgozót ért károsodással szemben, amely azonban az Mt-ben nem mint általános felelősség szerepel. Hasonló a jogi helyzet az NDK, és megközelítően hasonló a MNK Mt-ében. Az üzem felelősségét az üzemi baleset és foglalkozási megbetegedés következtében keletkezett kárért a káresemény /objektív felelősség/ elvének megelőzően szabályozták, és a kártérítés módzatait és részben annak összegét díjszabásilag rögzítették. Ezzel szemben az üzem felelősségét azért a kárért, amely a dolgozót munkájának teljesítése, vagy azzal közvetlenül összefüggő kötelezettségének teljesítése közben éri, az üzem, vagy egy harmadik személy jogellenes cselekedetéből származó felelőssége elvének megfelelően /szubjektív felelősség/, szabályozták. Ez a felelősség a kár teljes megtérítésére terjed ki. Az üzemek felelősségének e kétféle módozata közötti viszonyt a Mt. úgy oldja meg, hogy az üzemek felelőssége az üzemi baleseteknél vagy foglalkozási megbetegedéseknél fellépő károk megtérítéséért kizárólagos szabályozást nyert. Ez azt jelenti, hogy olyan kár esetében, amely ilyen körülmények között keletkezett, a dolgozót munkája teljesítése, ill. azzal közvetlenül összefüggő kötelezettségének teljesítése közben ért kárért való felelősségnél semmi körülmények között nem alkalmazható a kötelezettség elmulasztásáról szóló rendszabály. Ennek következménye az a jogi helyzet, hogy pl. üzemi baleset vagy foglalkozási megbetegedés következtében fellépő egészségi károsodásnál nem lehet a kár megtérítését követelni, amely pedig okozati összefüggésben van a dolgozót ért egészségi károsodással, és a Mt. vonatkozó rendszabálya fel is sorolja /193.§./, még akkor sem, ha az üzem

felelősségének feltételei a munkavégzés, vagy azzal közvetlenül összefüggő köteleességteljesítés közben okozott károsodással szemben adóttak.

Ez a megoldás tehát nem alkalmas, sőt ellentmondásban van a speciális törvények tervezetével, amelyek a Mt. megjelenése előtt az üzemeknek üzemi balesetek és foglalkozási megbetegedések következtében keletkezett károkért való felelősségét szabályozta, és a Ptk-ban foglalt, a kártérítés általános szabályairól szóló rendelkezések használatát feltételezte. Az üzemi balesetek és foglalkozási megbetegedések következtében fellépő kárfajták dijszabáásszerű felsorolásának értelme nyilvánvalóan a következő volt: a felelősség szabályozását, amely az üzemmel szemben igen szigorú és nagyon kedvező a dolgozó, ill. annak hátrahagyottaival szemben, azon károkra kívánják korlátozni, amelyek a dolgozó és hátrahagyottainak érdekeit legjobban érintik, és amelyek a dolgozó egészségi károsodása, ill. halála következményeinek jóvátétele szempontjából a legfontosabbak. Nem célszerű azonban a dolgozónak a további, az üzemi balesettel, vagy foglalkozási megbetegedéssel okozati összefüggésben álló károk megtérítését visszatartani, ha az üzemnek az okozott kárral szembeni általános felelőssége adva van.

Az igazságügyi gyakorlat a különös jogi helyzetre úgy reagált, hogy az "anyagi kár" fogalmát, amely az üzemi balesetek és foglalkozási megbetegedésekből eredő kártérítések keretében felsorolt károk fajtái között szerepel, igen széles skálában értelmezi. Éspedig a dolgozó érdekében értelmezi olyan károk esetében is, amelyek a Mt. 193.§.-ában felsorolt fajták közé nem sorolhatók be, azonban az üzemi balesettel, ill. foglalkozási megbetegedéssel okozati összefüggésben áll. /L. a CsSzSzk. bírói döntéseinek értékelése üzemi balesetek és foglalkozási megbetegedések vonatkozásában a CsSzSzk Legfelsőbb Biróságának magánjogi testülete által, amely a bírósági végzések és állásfoglalások 1976. évi kötetében "Magánjogi esetek 11.sz." alatt található./

A törvénynek ilyen értelmezése alig lehet összhangban a törvényhozó intenciójával.

III.

A Mt. olyan módon szabályozza a kártérítés megállapítását, amelyet az üzemnek üzemi baleset vagy foglalkozási megbetegedés esetében, amennyiben a kár keletkezésért felelős, térítenie kell, hogy a megtérítendő károk jellegét kimerítően felsorolja. Külön sorolja fel a kár jellegét a kárt szenvedett dolgozó és hátrahagyottai részére, ill. további személyek részére. A kártérítés hasonló megállapítását találjuk az NDK Mt.-vében és a Mongol Népköztársaság Mt.-vében, a LNK-nak 1975. június 12-én hozott, az üzemi balesetek és foglalkozási megbetegedések esetében térítendő juttatásról szóló törvényerejű rendelkezésében, valamint a szovjet Szabályzat végrehajtási utasításában.

Ezen megoldás motivációját előző fejezetemben részleteztem. A szabályozásnak ez a módja bizonyosan ugyancsak oktató jellegű a dolgozó és hátrahagyottai részére az általuk igényelhető kártérítésekre vonatkozóan.

A megtérítendő károk díjszabásszerű felsorolásának azonban lényeges hátránya az, hogy az üzemek üzemi balesetek és foglalkozási megbetegedések következtében keletkezett károkkal szembeni anyagi felelősségének alkalmazásánál kitűnik, hogy további károk keletkeznek, amelyek megtérítését a fent felsorolt kártérítési elvekkel azonos módon kellene kezelni. Ez a törvényhozót a felsorolás kiegészítésére és a szabályzat gyakori novellálására kényszeríti, ami viszont ellentétben áll a törvények állandóságára irányuló törekvésekkel.

Igy a Mt. eredeti szövegében a kárt szenvedett dolgozónak megtérítendő károk felsorolásánál a társadalombiztosítási járadék hiányára gondoltak. A dolgozó halála esetében megítélt kártérítést illetően a törvényben hézag támadt, mégpedig az anyagi kár vonatkozásában olyan esetekben, ha a dolgozó az üzemi balesetet nem éli túl, és a kártérítésre való igénye nem képezi a

hagyaték részét. Ez okból úgy a dolgozó, mint hátrahagyottai kártérítési igényeinek felsorolását a Mt. átdolgozásánál 1975-ben ki kellett egészíteni.

IV.

A kártalanításnak társadalmilag legfontosabb, az üzemek anyagi felelőssége keretében üzemi baleset vagy foglalkozási megbetegedés következtében az üzem által teljesítendő kártérítés fajtája a keresetképtelenség megszűnése után a keresetvesztés, és a hátrahagyottak fenntartási költségeinek megtérítése. A Mt. rendelkezése értelmében a dolgozónak a keresetvesztés, tehát az üzemi baleset bekövetkezése, ill. a foglalkozási megbetegedés megállapítása utáni keresete, beleszámítva a rokkantsági vagy részleges rokkantsági járadékot, amelyet ugyanez okból folyósítanak számára, és a kár keletkezése, vagyis általában az üzemi baleset ill. foglalkozási megbetegedés bekövetkezése előtti átlagkeresete közötti különbséget meg kell téríteni. A hátrahagyottak fenntartási költségeinek kiegészítését az elhalt dolgozónak a hozzátartozója számára biztosított összeg, ill. az átlagkeresetének megfelelő **fizetési** kötelezettsége, és a társadalombiztosítási járadékok, amelyeket ugyanez okból folyósítanak - közötti különbségből számítják ki. Ilyen társadalombiztosítási járadék pl. az özvegyi és az árvasági járadék.

A kártérítési összeget a bíróságok a jövőben, a károsult kérésére járadék formájában biztosíthatják, kivéve azon eseteket, amikor a károsult dolgozó keresete az üzemi baleset vagy foglalkozási megbetegedés bekövetkezése után változó. Ezen kártérítési rendelkezések alkalmazásánál, különösképpen a keresetvesztés megtérítésénél lényeges problémák keletkeznek.

1. Ha a károsult olyan helyzetben áll be változás, amely a kártérítés nagyságának megállapításánál döntő lehet, pl. az üzemi baleset, vagy foglalkozási megbetegedés megállapítása után tartós keresetcsökkenés vagy keresetemelkedés áll fenn, illetve rokkantsági járadék helyett részleges rokkantsági járadékot ítélnék meg, vagy fordítva, a károsult vagy az üzem jogában áll, adott esetben kötelessége, a megállapított járandóság megváltoztatását kérni.

Időnként az üzemek bérszabályozásának változtatására kerül sor: Pl. ahol a dolgozó az üzemi baleset, vagy a foglalkozási megbetegedés megállapítása előtt dolgozott, munkakörét magasabb bérkategóriába sorolják, vagy a munka elvégzéséhez bérkiegészítést juttatnak. A dolgozó sérelmesnek érzi, hogy az ő átlagkeresetét, amely a kártérítés alapjául szolgált, a régi bérszabályozás szerint számították ki. A fent említett záradékot ezekre az esetekre nem lehetett alkalmazni.

2. A szocializmus felépítése és a szocialista társadalom kialakulása során a bérek tervezett emelésére /és a kiskereskedelmi árak színvonalának fejlesztésére / kerül sor. Így a CsSzSzk-ban a dolgozók átlagkeresete /a TszCs-ben dolgozók kivételével/ 1955-ben 1.186 Kcs, 1960-ban 1.349 Kcs, 1965-ben 1.463 Kcs, 1970-ben 1.937 Kcs és 1974-ben 2.232 Kcs volt. Ha hosszabb idő telik el a kár keletkezése után, úgy a dolgozó igénye a keresetvesztésének megtérítésére, ill. a hátrahagyottak fenntartási költségeinek kifizetésére, értékét vesztí. Az érdekelt dolgozó, ill. a hátrahagyottak károsultnak érzik magukat, mert a megállapított kártérítés a bérfelzárkózás és árszínvonal figyelembevételével nem fedi teljesen a keresetkiesés és a fenntartási költségek közötti különbséget. Különösen a keresetkiesés megtérítésének valorizációja vált égetővé. Ezért a CsSzSzk-kormány a Mt. novellája alapján 1975-ben felhatalmazást nyert, hogy a bérszínvonal változására való tekintettel a keresetkiesés megtérítésének feltételeit, összegét és módját, amely a dolgozónak üzemi baleset vagy foglalkozási megbetegedés megszűnése után, keresetképtelenségének idejére jár, szabályozza. A Mt. novellájának előkészítésénél a keresetkiesés megtérítésének olyan valorizációját elvetették, amelynél a bérszínvonal fejlődését minden károsult dolgozónál külön meg kellett volna vizsgálni. Ennek oka a béremelkedés konkrét üzem vagy foglalkozási ág számára való megállapításának nehézsége volt, valamint a munkaügyi pereskedések megnövekedésének lehetősége volt, amely a bíróságok rendkívüli megterhelését okozta volna. Feltételezzük, hogy a kormány meghatározott %-os nagyságrendben a keresetkiesés megtérítésének emelkedését minden évben előre meg fogja határozni.

A kormány rendelete ezen meghatalmazás kivitelezésére már elő van ugyan készítve, azonban a kormány még nem hagyta jóvá.

3. A keresetkiesés, ill. a hátrahagyottak fenntartási költségeinek járadék formájában nyújtott térítés terjedelménél döntő szerepe van a járadékösszeg magasságának, amelyet rokkantság, özvegyiség, vagy az árva eltartójának elvesztése esetében a társadalombiztosítás folyósít. Az utóbbi járadékok összegének magasságában az idő folyamán, új jogszabályok kiadása következtében változások álltak be. Így a 161/1968.sz. Sztk. rendelkezése folytán egyrészt valamennyi járadék pótlékolására, másrészt az I. és II. Világháború ellenállási mozgalmában résztvevők öregségi, rokkantsági és özvegyi járadékainak, és az ellenállási mozgalomban résztvettek özvegyeinek és árváinak nyújtott járadékok pótlékolására került sor. A nyugdíjellátás új, egységes szabályozásának a társadalombiztosításról szóló, 121/1975. sz. rendelkezésében valamennyi járadéknál, amelyet 1976. január 1-e előtt /tehát korábbi rendelkezések alapján/ állapítottak meg, lépcsőzetes emelést irtak elő. Ezen rendelkezéssel kapcsolatban felmerült a kérdés, hogy a fentnevezett különleges járadékkiegészítések és járadékemelések megítélése által a károsultak helyzetének lényeges változása következett-e be, amely másrésztől viszont az üzemek által a keresőképtelenség megszűnése után térítendő keresetvesztesség, illetve a hátrahagyottaknak térítendő fenntartási költség csökkentésére irányuló igényét indokolhatná. Ami a társadalombiztosítás által nyújtandó különleges járadékkiegészítést illeti, a bírói gyakorlatnak az a kialakult véleménye, hogy ez a kiegészítés nem része a rokkantsági járadéknak, és így az üzemi baleset vagy foglalkozási megbetegedés megállapítása után a járadéknak a dolgozó bérébe való beszámításnál nem vehető figyelembe.

Ami az ellenállási mozgalomban résztvett dolgozók járadékának emelését illeti, az igazságügyi szervek azt az álláspontot képviselik, hogy a rokkantsági és részleges rokkantsági járadéknak az üzemi baleset, ill. foglalkozási megbetegedés megállapítása után keresethez való hozzászámításánál,

a járadéknak azon részét, amely a járadékosnak a Csehszlovák Köztársaság felszabadításánál elért érdemeinek a társadalom általi elismerését fejezi ki, ne vegyék figyelembe. A társadalombiztosítási 121/1975.sz.tc.-ben biztosított járadékemelést illetően a joggyakorlat ma még nem foglalt el egységes álláspontot. A Munkaügyi és Szociális Minisztérium azonban javasolta, hogy a járadékok emelése ne befolyásolja a keresetkiesés megtérítésének összegét. Ennek következtében azonban aránytalanság keletkezik azon járadékosok között, akiknek igénye 1975. dec. 31-e előtt keletkezett, és azon járadékosok között, akiknek igénye 1976. jan. 1-e után keletkezett.

4. A keresetvesztésnek a keresőképtelenség megszűnése utáni megtérítésnél jelentkező további problémát szeretném megemlíteni, amely ezen kártérítés nyújtásának időtartamára vonatkozik. Az ilyen kártérítés igénye kétségtelenül a dolgozó halálával megszűnik. Felmerül a kérdés, hogy magasabb kor elérése esetében, amikor már öregségi járadéokra való igény is fellép, az érintett dolgozó igényét a kártérítésre ez befolyásolhatja-e? A Mt. a keresetképtelenség megszűnése utáni keresetvesztés megtérítésének időtartamát nem korlátozza. A gyakorlatban az az álláspont látszik helyesnek, hogy a keresetvesztés megtérítését nem korlátozhatja a károsult életkora. A törvényes rendelkezések értelmében azonban a clausula rebus sic stantibus alapján az üzem mindenkor kérheti kötelezettségeinek újra való rögzítését, és pedig különösen az orvosi szakvélemény alapján. A gyakorlatban az üzemek nem használják ki a clausula rebus sic stantibus érvényesítését a kártalanítás folyósítása időtartamának korlátozására. Egyrészt visszariadnak a károsult dolgozó fiktív munkaképessége miatti bonyolult, esetleg aszociálisnak tűnő pereskedéstől, másrészt a kártérítés további folyósítása számukra nem tulságosan megterhelő.

A CsSzsK-ban a dolgozók nagy része annak az életkornak az elérése után, amikor törvényben biztosított joguk van a nyugdíjra, tovább folytatják munkájukat, és pedig vagy az addigi munkaviszonyban, anélkül, hogy nyugdíjra vonatkozó jogszabályukat érvényesítenék, vagy pedig a dolgozó nyugdíjasok időben korlátozott munkaviszonyában.

A CsSzsZK-ban 1970. december 31-én lefolytatott népszámlálás szerint az összférfilakosság 15 %-a volt 59 éven felüli /férfiaknál a nyugdíjkorhatár 60 év/, de gazdaságilag aktív /csupán a keresetükre utalva/ mindössze 5,8 %-a volt. A női összlakosság 25 %-a volt 54 éven felüli/nőknél a nyugdíjkorhatár 2 felnevelt gyermek mellett 55 év/, de gazdaságilag aktív csupán 9 % volt.

Másrésről viszont arra utalnak, hogy egészséges, /nem rokkant/ dolgozók, különösen munkások, a nyugdíjkorhatár elérése után, általában addigi foglalkozásukkal felhagynak, vagy legalább is egy könnyebb, /ugyanakkor kevésbé jól fizetett/ munkát vállalnak. Ezen idősebb dolgozók nagyrésze érvényesíti igényét a nyugdíjra, és időben korlátozott, egészen évi 180 napra terjedő, vagy más formájú munkaviszonyban dolgozik. A CsSzsZK Federális Statisztikai Hivatala által végrehajtott speciális vizsgálattal 1975-ben megállapították, hogy a 63 évesnél fiatalabb nyugdíjasok 40 %-a, a 63 évesnél idősebb nyugdíjasoknak pedig 24 %-a dolgozó nyugdíjas. A nők vonatkozásában - a 60 évesnél fiatalabb nyugdíjasoknak 36 %-a, a 60 évesnél idősebb nyugdíjasoknak 20 %-a dolgozó nyugdíjas. Valamennyi ilyen esetben a kereset általában alacsonyabb, mint az aktív életkorban volt, bár mint nyugdíjasok, az évnek nem minden hónapjában dolgoznak. A 70.életév után / a nők már korábbi életévük után/ a nem rokkant nyugdíjasok többsége a munkaviszonyban, vagy a TszCs-ben folytatott rendszeres tevékenységével felhagy.

Ebből következik, hogy azoknál a károsult dolgozóknál, akik a nyugdíjkorhatárt elérték, munkaképességük megszűnése után a keresetkiesés megtérítése - kevés kivétellel - nem tölti már be a keletkezett kár megtérítésének funkcióját, hanem kisebb-nagyobb mértékben a nyugdíjintézet által folyósított nyugdíj szociális kiegészítése.

Annak bizonyítása azonban, hogy a dolgozó azt a munkakört, amit az üzemi baleset vagy foglalkozási megbetegedés megállapítása idején ellátott, már nem tudná elvégezni, még ha üzemi baleset vagy foglalkozási betegség nem károsította volna

is meg az egészségét - néhány rendkívül megerőltető munkakör kivételével - igen körülményes volna. Ugy az üzemi, mint a joggyakorlat eddig azt a problémát kielégítően megoldani nem tudta.

V.

Befejezésül megállapítható, hogy az üzemeknek üzemi balesetek és foglalkozási megbetegedésekkel szembeni felelősségéről szóló érvényes jogszabályok összkoncepciója és elvei a CsSzSzk-ban helyesnek bizonyultak. Fontos szerepet töltenek be a forradalmi szakszervezeti mozgalmak alapszervezeteinek üzemi szekciói is, amelyek a felsőbb szakszervezeti szervektől metodikusan irányítva arról gondoskodnak, hogy a dolgozó, illetve az elhalt dolgozó hozzátartozója kártérítési jogainak megtagadására ne kerülhessen sor.

Részletkérdésekben akadnak ugyan még problémák, ezeket azonban a joggyakorlatban vagy a törvényhozásban meg kell oldani.